

OPTAR POR LA TIERRA: LA ÉTICA DEL CUIDADO Y DE LA RESPONSABILIDAD

Leonardo Boff

Ponència transcrita, pronunciada en castellà

Bona tarda. Estic realment commogut d'estar en aquesta església amb tanta gent interessada en els temes que fan referència a la Terra, l'ecologia, el futur de la humanitat i reflexionar junts sobre el que possiblement serà el gran desafiament dels propers anys: com afrontarem els canvis que la Terra està passant. El gran tema avui no és quin futur té Occident, quin futur té l'Església, sinó quin futur té la Terra i la humanitat i en quina mesura l'Església, la ciència, tots els altres sabers ajuden a garantir un futur d'esperança, un futur que valgui la pena.

En un context com aquest, els nostres bisbes a Amèrica Llatina estan reunits per a discutir exactament com ser cristians avui dins una realitat modificada, com els nou països amazònics són responsables de mantenir aquests boscos humits, que són el factor decisiu per als climes de la Terra i per al futur de la biodiversitat. En un context així tan important, ens sembla fins i tot estrany que un teòleg dels millors, de la nostra Amèrica Llatina, Jon Sobrino, que tant s'ha ocupat de la figura de Jesucrist, rebí una notificació i sigui condemnat per dir i honorar la veritat. És un teòleg que ha sabut articular aquest discurs de la vida, l'experiència amb la teologia, jo diria més, la mística amb la reflexió i sempre en un context dels crucificats de la història que han de ser davallats i han de ser ressuscitats. Últimament ell deia: "Els crucificats no són només les persones, és el planeta sencer que està crucificat i que volem que surti de la creu i que tingui vida". Jo aquí amb tants amics i amigues vull solidaritzar-me amb Jon Sobrino, que segons el meu parer és el nostre millor teòleg viu d'Amèrica Llatina.

Em sento molt particularment lligat a ell per un detall que vull revelar. El 1989 tota la seva comunitat, com saben la comunitat de jesuïtes, va ser afusellada. I jo havia rebut una invitació de Tailàndia per a donar un curs en la setmana de reflexió sobre Crist. Com que el meu anglès no és gaire fluid, vaig telefonar a en Jon dient: "Jon, tu parles molt bé l'anglès. Acabes de publicar un llibre, *Jesucristo liberador*, substitueix-me, ves a Tailàndia enloc meu". Ell va dir: "Jo no estic massa bé per la meva malaltia, la diabetis". Però va acabar anant-hi. Tres dies després van afusellar tota la comunitat i ell se'n va escapar a arrel d'això. Llavors em sento molt lligat a la seva vida i al seu futur.

El tema que jo vull abordar avui és un tema que pot produir angoixa en tots nosaltres, però l'angoixa no és dolenta, perquè és l'angoixa que ens fa pensar i al pensar, buscar veure-hi clar i al veure-hi clar buscar decisions importants. La Carta de la Terra és un document important que va néixer des de baix, que posa com a centre de les preocupacions de la humanitat el planeta Terra, la humanitat, la vida, que ja va ser adoptada per la UNESCO i que nosaltres estem fent esforços per a que entri en l'agenda de l'ONU, perquè sigui aprovada per l'ONU, sigui incorporada a la Carta dels Drets Humans i així tinguem quelcom més complet: els drets de la Terra, amb els drets dels éssers humans. La Carta de la Terra comença dient que estem en un moment de la nostra història en el qual hem de prendre una decisió. La decisió és aquesta: o tenir cura uns dels altres i de la Terra, o arriscar la nostra supervivència i la biodiversitat del planeta Terra. És una alternativa dura, jo diria quasi dramàtica. Però anticipant-ho, diria amb Pere Casaldàliga que la veritable alternativa cristiana és o vida o resurrecció. No és o vida o mort, sinó o vida o més vida, que és resurrecció. Amb això vull indicar una mica la direcció de les meves reflexions, que són severes, però tenen un transfons d'esperança, no només perquè som cristians, sinó perquè la mateixa història ens va apuntant camins que superen la crisi actual i ens porten a un camí de supervivència, bo per a tota la humanitat.

La data del 2 de febrer de 2007, fa poc, possiblement romandrà en la història de la humanitat, perquè aquest dia el grup de científics de l'ONU, més de 2.000, que treballen en 130 països diferents, han realitzat el *panel* plurigovernamental del canvi climàtic. Aquest dia 2 de febrer han publicat els resultats i les dades. I diuen que fins ara la preocupació era preservar i tenir cura amb enteniment, amb compassió i amb amor a la Terra i que mai hem d'arribar al límit, ni

traspasar-lo, perquè començaran les eres de les grans modificacions. Les dades diuen: “Hem passat el límit, anem a la trobada de l’escalfament global. Ja som dins d’ell”. I això significa que la Terra en els propers anys pot tenir un clima que va d’1,6 fins a 6 graus Celsius, possiblement estabilitzant-se en 2 graus Celsius. Això, que sembla poc, tindrà grans conseqüències per a la biodiversitat. Desenes, potser milers d’espècies que no s’arribin a adaptar desapareixeran. Els senyals d’aquests canvis ja els hem notat per la gran quantitat d’huracans, per les sequeres d’una part, per les inundacions de l’altra, per pèrdues de collites, amb conseqüència de fam i set en milions de persones i l’escalfament que se sent en la pell i en moltes parts d’aquest planeta. Les dades d’aquest *panel* diuen que ara ja ens hem d’adaptar a aquesta nova realitat en la forma de producció, en la manera de consumir i en la manera de viure, en el tracte amb l’aigua... Ens hem d’adaptar a aquesta situació i hem de minorar els efectes nocius, que seran per a milions de persones extremadament greus, perquè hi haurà regions on serà impossible la vida, regions inhòspites.

El gran científic, James Lovelock, el formulador de la teoria de Gaia –Gaia, la Terra com a superorganisme viu – va passar per Brasil recentment i va dir que el que per a Brasil és una benedicció, el tenir 250 dies al menys de sol a l’any, serà la seva desgràcia. Perquè si segueixen les coses com estan, l’any 2040, el 80% del país serà inhòspit, serà inhabitable. Una part significativa de l’Amazònia serà una immensa sabana. Els rius que ara són enormes, ja percebem que estan disminuint, es transformaran en petits rierols. Les persones hauran de viure en oasis en els quals els climes són suportables.

Abans d’aquestes dades i per a això han treballat sis anys seguits en 130 països, organismes mundials ja cridaven l’atenció. Per exemple, aquest important organisme que és el Planeta Viu 2006 del Fons Mundial per la Natura deia que l’ésser humà ha consumit més del 25% del que la Terra pot reposar. Si seguim amb aquest nivell de consum, l’any 2050 necessitarem dues Terres igual que aquesta per atendre les demandes humanes. Gorbachov, que és el president de l’ONG potser més gran del món, la Creu Verda Internacional, va passar recentment pel Brasil perquè és l’animador de la Carta de la Terra i deia: “Necessitem un paradigma de civilització nou, perquè l’actual paradigma ha portat a la seva fi i no té condicions de garantir un futur per a la humanitat. Hem d’arribar a un consens sobre els nous valors. En cas contrari, en 30 o 40 anys la Terra podria existir sense els éssers humans, sense nosaltres”. Tots coneixem, hem escoltat, possiblement molts han vist, aquest vídeo d’Al Gore, el vicepresident dels Estats Units, amb el títol *Una veritat incòmoda* i també les dades de l’economista *senior* del Banc Mundial i ara assessor del govern britànic, Nicholas Stern. Ambdós han publicat documents molt importants, estudiant els impactes de la crisi ecològica sobre l’economia. Fins ara el discurs ecològic era més aviat el discurs dels grups verds, dels grups interessats en l’ambientalisme, l’ecologia, no arribava a les grans empreses. Però ara ha arribat als grans conglomerats multilaterals, multinacionals.

Nicholas Stern, en un document de més de 500 pàgines, diu: “Si a partir d’ara no invertim cada any un trilió de dòlars per a estabilitzar el clima de la Terra dos graus, a partir dels anys 2030-2040 començaran les eres de les devastacions, l’era de la tribulació, de la desolació” – expressió que s’utilitza en els textos bíblics. Estem davant un quadre dramàtic. Tardanament, el que molts científics sabien, però en la comunitat, en la consciència col·lectiva no hi era present, tardanament ens n’hem adonat que la Terra és una entitat autoreguladora, és a dir la Terra és un superorganisme viu, que l’anomenen Gaia –Gaia és el nom grec d’una deessa de la Terra, de la Terra de vent, de la Terra fecunda. Segons aquesta comprensió, es diu que el físic, el químic, el biològic, l’antropològic no estan juxtaposats, sinó que estan tots entrellaçats, fent que tots siguem interdependents i que la Terra sigui benvolent a totes les formes de vida. Però succeeix que, a partir dels anys 80, la Terra no aconsegueix autoregular-se a sí mateixa, per això creix la desertificació, la deforestació, els conflictes humans, perquè també això pertany a l’ecologia social, no només a l’ecologia del medi ambient. A més no volem només medi ambient, volem l’ambient sencer, on l’ésser humà també hi estigui involucrat. Si no invertim generosament, no arribarem a equilibrar la Terra, d’aquí començaran conseqüències extremadament greus per al futur de la humanitat.

James Lovelock té una posició una mica pessimista, és un gran científic del grup de la NASA, que treballa amb altres cent científics que estudien la possibilitat de trobar vida en altres planetes. Ell diu que si no fem un esforç col·lectiu de tota la humanitat, de cada persona, de

cada institució, de cada ciència, si no fem una estratègia de salvació, no és impossible que a partir dels anys 70-80 d'aquest segle quasi la meitat de la humanitat hagi desaparegut. No només pel canvi climàtic i l'escalfament, pel fet que moltes bacteries que tenen el seu niu en els boscos, amb el canvi climàtic aniran a les ciutats i poden produir malalties per a les quals possiblement no tenim immediatament els antibiòtics ni la manera de combatre-les. I pot significar devastacions de vastes regions de la Terra. El que causa l'escalfament global és l'anomenat diòxid de carboni, són els gasos emesos en l'atmosfera que produeixen l'efecte hivernacle. Des de la revolució industrial – posem una data, 1730–, s'està any darrera any llançant a l'atmosfera més i més gasos contaminants. Cada any són 27.000 milions de tones de diòxid de carboni. Això significa una muntanya d'un kilòmetre i mig d'alçada i amb una base de dinou kilòmetres. I ens preguntem: pot la Terra aguantar tot això? Pot la Terra en el seu estómac digerir tot això i fer que aquest diòxid de carboni no sigui tan nociu? Més nociu que el diòxid de carboni és el metà. Sabem que cada cap de bestiar produeix a l'any 50 kilograms de metà. El metà és 23 vegades més nociu que el diòxid de carboni. Brasil té un ramat de bestiar de 200 milions de caps. Imaginin-se com cada cap de bestiar que produeix per la ruminació o per la flatulència 50 kilograms de metà, 200 milions de caps de bestiar, el que significa això d'aportació a l'escalfament global. Són varis problemes que estan preocupant la humanitat i no és sense raó que el president Chirac, el dia 2 de febrer, quan els científics a París van donar a conèixer les dades, va dir, pot ser que per primera vegada a la història, que hem de fer una revolució literal: o canviem el paradigma civilitzatori o anem a la trobada del pitjor.

Com veuen, jo estic dramatitzant, però no tant, donant dades que ens fan pensar. Aquesta vegada no hi ha una arca de Noé que salvi a alguns i deixi perir els demés. El problema és global i la solució també ha de ser global. El problema és que l'espècie humana, nosaltres, hem ocupat el 83% de la Terra; hem ocupat devastant, destruint ecosistemes, pol·lucionant aigües, enverinant sols. Vam ser cridats i és la nostra missió dins del procés d'evolució, vam ser cridats a ser l'àngel bo, l'àngel de la guarda de la Terra, però hem mostrat també que podem ser el Satanàs de la Terra. Podem cometre l'etnocidi, el biocidi, podem, tant de bo no, cometre el geocidi: la destrucció del planeta. Però és dins de les possibilitats humanes, aquesta capacitat destructiva que s'ha anat acumulant en els darrers quatre segles i ara ens adonem que la Terra està amb estrès, no aguanta. I està a la recerca d'un nou equilibri per a poder seguir el seu curs.

I el científic Edward O. Wilson, que va crear la paraula biodiversitat, el gran professor de Harvard, va dir: "És una llei de l'evolució de la vida i quan una espècie agredeix altres espècies de manera sistemàtica i permanent, el sistema mateix de la vida exclou aquesta espècie". I diu: "Ocorre que ara aquesta esta espècie s'anomena *Homo sapiens* i *Homo Demens*, som els éssers humans". Tant de bo no siguem com una cèl·lula cancerígena que serà expulsada per l'organisme viu de la Terra, planeta viu. Drames com aquest n'hi ha hagut molts. Sabem que la vida ha passat per 15 grans devastacions. La més gran, i això tots ho saben pels diaris o per l'escola, va ser fa 67 milions d'anys quan va caure un meteorit rasant al Sud de Mèxic, en el que avui són els països del Carib, va aixecar un núvol molt gran i va elevar el clima de la Terra entre cinc i vuit graus i va fer desaparèixer definitivament tots els dinosaures, després de viure 133 milions d'anys sobre la Terra. Soberanament ocupaven el planeta perquè tenien una sang que s'adaptava a tots els climes, podien anar de pol a pol passant per la part tropical, sobreviuen i van desaparèixer en una generació perquè no tenien alimentació suficient i pel canvi climàtic. Fa 45 milions d'anys al Sud-est d'Àsia hi va haver la irrupció simultània de varis volcans que van produir un llac de 100 kilòmetres de llarg per 30 d'ample, però s'ha produït també una devastació sistemàtica de la vida. Més d'un terç de tots els éssers vius han desaparegut. Gràcies a Déu que els nostres ancestres, d'on venim nosaltres, que vivien en les copes dels arbres alimentant-se de flors, han subsistit a aquesta tragèdia i nosaltres estem aquí.

De cara a aquesta situació, molts poden tenir dues actituds: una actitud de tragèdia, una mena de tragèdia grega, que té una fi dramàtica i tot s'acaba malament o es pot tenir una actitud de crisi. Sabem que tota crisi té dimensions dramàtiques, però la crisi agresola, la crisi purifica, la crisi fa caure tot el que és afegit, el que és accidental i deixa el nus veritable, sencer, per començar de nou. Jo crec que nosaltres estem dins d'una crisi de civilització, una gran crisi. Aquesta mena de món, així com l'hem organitzat, un món que és summament desigual, perquè només el 20% de la població mundial consumeix el 80% de la riquesa de la natura. Hi ha unes

dades del gran intel·lectual nord-americà Noam Chomsky, en el seu darrer llibre sobre la política nord-americana. Diu ell que aquest món és tan desigual i social i ecològicament tan pervers que només les tres persones més riques del món posseeixen més actius que 48 països pobres del món en els quals hi viuen 600 milions de persones. Hi ha 257 persones que soles acumulen una riquesa que equival al 45% de la humanitat. El resultat d'aquesta profunda desigualtat, que afecta l'equilibri de la Terra, és que 2,5 mil milions de persones viuen per sota del límit de la pobresa i 800 milions passen directament fam. Tot això mostra la gravetat de la crisi dins de la qual estem ficats. La crisi té aquesta qualitat, aquesta funció de purificar i de fer pensar, de buscar camins nous. Aquesta mena de món, com l'hem organitzat, amb aquestes desigualtats, és insuportable per a la Terra i ha d'acabar-se. No que el món s'acabi, sinó que aquesta mena de món possiblement s'acabarà.

El gran historiador, potser el més important avui viu, Eric Hobsbawm, l'anglès que va escriure el seu bell llibre, que mereix ser llegit, *El corto siglo xx*, un balanç del segle xx, la darrera frase del seu llibre és: "Els valors i els ideals que han informat la societat occidental i avui globalitzada no tenen la virtualitat de garantir un futur bo per a tota la humanitat i per al planeta Terra". O canviem o anem a la trobada del pitjor. Hem de canviar i aquest és el repte que jo crec que ens planteja aquest *panel* pluri-governamental de canvi climàtic: que la Terra ha canviat i que la humanitat ha de canviar. I per a això són necessàries unes altres idees, uns altres somnis, una equació ètica diferent que permeti els éssers humans adaptar-se, minorar els defectes de la situació i crear condicions per a que tots puguin cabre-hi dins d'aquesta Terra. No en tenim una altra, sinó aquesta: Gaia, planeta Terra, som una família, la família humana, malgrat tot això, perquè alguns estan al marge patint tota mena de limitació i de necessitat, però necessitem alguns valors i unes utopies noves que ens permetin un camí nou per a la humanitat. I ho hem de fer ràpid, perquè la roda de l'escalfament global està girant i nosaltres no tenim la possibilitat de frenar-la. Podem canviar la seva velocitat, el temps del rellotge corre contra nosaltres. No hi ha gaire temps. Jo crec, com tants analistes, que hi ha suficient saviesa en la humanitat, tenim fórmules, tècniques, en la humanitat, tenim capacitat de cooperació, solidaritat a nivell mundial, de fer estratègies que siguin salvadores. Ja Sant Agustí deia que nosaltres canviem arrel de dos factors: o a partir d'un gran amor –i tots els enamorats ho saben– o a partir d'un gran dolor. Jo crec que podem i devem canviar per amor a la Terra i pel dolor, el sofriment, de la Terra. Quan les dificultats estan a punt d'arribar a la nostra pell i no estem encara totalment dins la crisi, comença ara el problema de la crisi, la humanitat s'adonarà que efectivament és més important el mètode de la vida que el mètode de la ciència; és més important la vida que el desenvolupament, més important garantir un futur, una economia del suficient per a tots que una economia de l'acumulació que beneficia alguns i margina gran part de la humanitat. Que si el risc és gran, gran també és la possibilitat de salvació.

Jo veig uns punts que em semblen fonamentals. Per aquest canvi d'actitud, per aquesta jerarquia de valors nous, importa viure si volem tenir futur. Aquests valors no poden néixer de l'especulació de filòsofs, de pensadors, han de néixer de la realitat mateixa de l'ésser humà; de quelcom essencial que cadascú pot comprendre, que està dins de la nostra natura. Jo crec que el primer valor que s'ha de desenvolupar és la sensibilitat, l'afecte, el cor i que un dels crims més importants, si no el pitjor de la humanitat, és la nostra insensibilitat. No sentim l'altre, no sentim el sofriment de la Terra, dels ecosistemes, de la desforestació, de les aigües contaminades, dels sols enverinats, dels animals malalts. No sentim. Després de quatre segles d'irracionalitat tècnic-científica, hem patit com una espècie de lobotomia, ens hem fet insensibles. Hi ha una vella discussió filosòfica que avui és molt actual en la reflexió especialment europea, a França, a Alemanya, a Espanya igual, cito només un llibre molt important d'Adela Cortina, de València, *Ética de la razón cordial*. Descobrir el cor, el cor és el centre de l'ésser humà, el cor és el lloc on neixen els valors, és el niu del món de les excel·lències. El cor és la nostra capacitat de patir, d'estimar, de compadir-se de cara a l'altre. La discussió filosòfica es preguntava quina és l'estructura de base en grau zero de l'ésser humà. La tradició occidental sempre deia que l'ésser humà és un animal racional. La raó és el nostre distintiu. Avui més i més, especialment la ciència de la nova antropologia, de la nova biologia, de la tradició psicoanalítica de Freud i altres diuen que l'estructura de base de l'ésser humà és sentiment, és afecte, es la capacitat d'estimar i ser estimat, és tenir cor. Sota la raó hi ha tot el món de la passió. Més enllà de la raó hi ha –ja ho deia Tomàs d'Aquino– la intuïció, la intel·ligència, l'èxtasi. Però la situació més de fons de l'ésser humà és la seva capacitat de sentir. Per això nosaltres no som animals racionals, som mamífers racionals. Els mamífers són

els que tenen la cria dintre seu, que han desenvolupat el sentiment, la cura, la tendresa. I a partir d'aquí, va néixer fa 125 milions d'anys el cervell límbic, el cervell dels sentiments, el cervell del neocòrtex, de la raó analítica, dels conceptes, no té més de 5, 7 com a màxim, o 10 milions danys, però el cervell de l'emoció té al menys 125 milions d'anys. De tot el que he dit aquí, si no passa per una emoció, per un sentiment, no en resta res, perquè les idees estan totes a les biblioteques, en els llibres i ara estan a Internet, però l'emoció no, l'emoció està en el cor, l'ordinador no estén un braç per consolar-nos o per a eixugar les nostres llàgrimes, però l'amic que pateix al teu costat, aquest sí. Hem de rescatar la capacitat de sentir, sentir la Terra; i sentir la Terra com els astronautes, que l'han vist des de les seves naus espacials. Perquè allà, diuen, des de la nau espacial no hi ha diferència entre Terra i humanitat, és una única unitat, no és que per un costat hi hagi l'atmosfera i per un altre costat hi hagi la Terra, és una unitat. Nosaltres som Terra. Per això deia el gran poeta, cantant argentí indígena Atahualpa Yupanqui que la Terra és l'ésser humà que camina, l'ésser humà que sent, que pensa, que estima, que té cura. Per això home ve d'*homo*, *homo* ve d'*humus*, *humus* és terra bona. Adam, el nostre ancestre bíblic, ve d'*adamah*, en hebraic significa la terra fèrtil i Adam el fill, la filla de la terra fèrtil. Tots nosaltres som Terra. No és que la Terra estigui allà i nosaltres estiguem aquí. Hem d'estimar la Terra com ens estimem nosaltres mateixos. Com deien els pobles originaris: "Estimar la Terra com la nostra Pachamama", la gran mare, que és bona perquè crea totes les condicions per a que puguem viure, però que si violem les seves lleis de manera obstinada i persistent pot ser una madrastra extremadament dura i cruel, que pot castigar-nos.

Hem de recuperar la nostra capacitat de sentir, capacitat d'estimar, estimar la Terra. No estimar només la família, la nostra ciutat, la nostra província, la nostra autonomia, el nostre país, si no estimar aquesta petita casa comuna; no en tenim una altra, hem de tenir-ne cura com tenim cura de les nostres mares. Com diu la Carta de la Terra, tenir cura de tota la comunitat de vida amb enteniment, amb compassió i amb amor. I és sentir-se unit a ella. Això em sembla fonamental si volem establir una altra relació amb la Terra, perquè fins avui la relació principal ha estat regida per la lògica de l'interès, de l'explotació. Ens hem proposat en els darrers tres segles l'explotació il·limitada de tots els recursos de la Terra, sense donar-li la possibilitat de refer-se a sí mateixa i ara s'adona que està malalta. Els grans astrònoms i astrofísics ens diuen que la Terra és un petit planeta ja vell. Si agafem com l'edat dels éssers humans, el màxim està al voltant dels 104, 105, 110 anys, la Terra tindria com 90 anys. És un planeta petit, amb escassos recursos, gran part d'ells no renovables i un planeta vell, un planeta gran. Hem d'estimar-lo amb cura per a que pugui seguir sent la nostra casa, estimant-nos nosaltres.

El segon valor fonamental que s'ha de rescatar és l'ètica de la cura. Hi ha tota una tradició filosòfica que ve dels romans, passant per Sant Agustí, per Pascal, culminant en aquest gran filòsof alemany, Martin Heidegger. En el seu famós llibre, *Ser i temps*, dedica el nus del llibre, els tres capítols centrals a la cura, dient que l'essència de l'ésser humà no és la raó, ni la creativitat, ni la llibertat; que l'essència de l'ésser humà és tenir cura. Perquè si no tenim cura de l'ésser humà, no sobreviu. Per què el tenir cura? Perquè el tenir cura és la precondition que ha d'ocórrer per a permetre que un ésser emergeixi dins la història; la cura és el condicionant previ a tota la nostra acció. Si actuem sense tenir cura, atropellem les coses, les coses surten malament, però si ho fem amb cura tot surt bé. Tot el que estimem, en tenim cura i tot allò que en tenim cura, ho estimem. Nosaltres estem aquí en aquesta església perquè les nostres mares quan vam néixer van tenir cura incondicional amb nosaltres. Perquè si ens haguessin abandonat algunes hores, quatre o cinc hores, no seríem aquí per parlar de tot això. El tenir cura és l'essència de la vida. En el propi univers, ens diuen els grans astrofísics, després de la gran explosió hi va haver una cura subtil, extrema, de les forces originàries, de mantenir un equilibri tal que l'energia s'ha condensat i ha possibilitat la creació dels estels, dels planetes, de tots els éssers, de nosaltres. Si no hi hagués aquesta cura subtilíssima, equilibrant tots els factors, energies, matèries, seria impossible la vida i la continuïtat de l'univers. El tenir cura és la força més important que s'oposa al desgast natural de les energies, l'així anomenada entropia. Tot allò que en tenim cura dura molt més: des de la roba, des de les sabates, des del cotxe. S'ha de tenir cura. Quantes coses hi ha que no se'n té cura en la Terra! Els nostres grans, ancians, infants, milions d'infants, són 300 milions d'infants en el món, especialment al Sud-est d'Àsia, a la Xina, que amb edats entre sis i set anys, estan muntant els seus xips en els ordinadors, en les ràdios, en els digitals que nosaltres comprem a preus assequibles aquí. 300 milions d'infants estan sotmesos a aquest tipus d'explotació. Això és manca de cura amb la seva infantesa, tenen dret a ser infants; manca de cura amb la natura; amb l'aigua que és el bé

més escàs de tota la natura; com diu la FAO, aquest organisme de l'ONU que té cura de l'alimentació de la Terra.

I sí exactament el gran risc és que en els propers anys es trobin les dues corbes: la corba de l'escalfament global amb la corba de l'escassetat d'aigua potable. Això seria un desastre d'altíssim grau per a la humanitat per la destrucció de collites i de tota l'aigua potable, només el 0,7% és assequible al consum humà. I aquest organisme advertia que podem conduir guerres de gran devastació arrel de garantir l'aigua potable a la població. Tenir cura és fonamental. Cada infant, cada persona entén què és tenir cura. I això s'ha de viure. L'altre valor que s'ha de viure, que pertany a l'essència humana, és la solidaritat i la cooperació. La solidaritat no és una virtut al costat d'altres virtuts, és aquella virtut que ha permès als éssers humans fer-se éssers humans, és a dir, donar el salt de l'animalitat a la humanitat. Quan els nostres ancestres anaven a recollir els seus aliments: fruites i coses, no menjaven cada un sol com fan els animals, recollien tot això i ho portaven al grup i ho distribuïen fraternalment, cooperativament, solidàriament, començant pels infants fins els més grans. La solidaritat és l'essència de l'ésser humà. Som éssers socials, éssers solidaris. Com antigament i ara segueix, la solidaritat és la que aproxima els éssers humans i permet que un senti l'altre, estengui la mà a l'altre i puguin junts superar aquesta crisi que volem superar. La solidaritat és una de les coses que avui fa més falta, perquè la llei del mercat i de l'economia és la competitivitat, no la cooperació, de tot se'n fa mercaderia, tot es posa en el mercat, des del sexe fins la Santíssima Trinitat. Perquè de tot se'n pot fer lucre. Llavors l'esperit de solidaritat és molt petit en la humanitat, per això hi ha tants abandonats: un continent sencer com Àfrica, relegat a la seva sort, devastat per la sida. Necessitem la solidaritat per a mantenir la família humana junta, per a no bifurcar la família humana: d'una part aquells que tenen accés a tots els mitjans de vida, que poden viure 100-150, fins i tot 130 anys, que és l'edat de les nostres cèl·lules i l'altra humanitat, la de les grans majories, que viu 50-60-70 anys. A Brasil l'edat mitjana és 64, jo en tinc 68, ja tinc 4 anys de vida gratis. La solidaritat permet mantenir la família humana unida, dins de la mateixa casa comuna, superar per tant aquesta lògica que crea tantes víctimes, que es la lògica de la competència, de la competitivitat, típica del mercat de l'economia.

Un altre valor important, que és cristià i a la vegada budista, és la compassió. La compassió té dues dimensions. La primera dimensió és no envair l'espai de l'altre, respectar l'alteritat, acceptar l'altre com és, amb la seva història, amb les seves característiques, de religió, de vida, de sexualitat... no importa, respectar l'altre i no sotmetre'l als nostres interessos. I la segona dimensió és bolcar-se a ell per ajudar-lo, per a caminar junts, per estendre la mà i els dits oberts per enllaçar-se, en un gest de compassió, un gest de solidaritat, especialment compassió amb tots aquells que pateixen perquè el terrible del sofriment no és el sofriment, és la solitud en el sofriment. La compassió és no permetre que algú pateixi sol, és viure l'espiritualitat còsmica de Sant Francesc, que entenia cada ésser com a germà i germana; i agafava la formiga del camí i la posava al marge per a que no la trepitgessin i no morís, lligava branques trencades d'un arbre per a que es refessin. Tenia aquesta compassió, aquest amor entranyable per les coses. És el que ens manca: sentir l'altre, caminar junt amb l'altre, colze a colze.

En darrer lloc, una gran virtut, que és la responsabilitat col·lectiva, que és típica dels éssers humans. Nosaltres som una baula de la comunitat de vida, però tenim quelcom que només nosaltres tenim, que som éssers ètics i dir que som éssers ètics és dir que som éssers que es fan responsables de les conseqüències de les nostres accions, que saben les conseqüències i assumeixen la cura per a que aquestes conseqüències no siguin nocives per als demés. Hi ha un gran filòsof alemany jueu, Hans Jonas, el seu llibre està en castellà, *Principio de responsabilidad*, amb el subtítol "Una ètica para el tiempo de la tecnociencia". Diu que avui hem de ser summament responsables perquè hem creat una màquina de mort capaç de destruir de 25 maneres diferents tota la humanitat. El que deia El Baradei, responsable de l'energia nuclear de l'ONU. Li semblava molt bé que nosaltres pressionem a Iran per a que no construeixi bombes atòmiques, però no s'ha d'oblidar —ho deia fa tres dies en un diari d'aquí d'Espanya— que tenim acumulades 27.000 bombes atòmiques i cada una pot matar totalment a quatre milions de persones, que sumades totes donen més de 10.000 milions de persones. Hem de tenir responsabilitat. Una vegada jo li vaig preguntar a en Gorbachov, que és de la Carta de la Terra, si ell tenia la possibilitat d'agafar el telèfon vermell i desencadenar una guerra nuclear, si això era veritat. Ell em va dir: "Sí, això era veritat i hi havia tres generals que em

pressionaven per a un xoc definitiu amb Occident, que seria la destrucció total de la humanitat. I jo sempre vaig resistir sabent que no hi hauria vencedors ni vençuts, que seria la suprema irresponsabilitat de l'ésser humà". Avui la responsabilitat és de tots amb tots perquè el problema és global i la responsabilitat ha de ser global també.

Jo crec que no n'hi ha prou amb els valors ètics. Com hem vist, aquests valors com la responsabilitat, compassió, cura, sensibilitat i cor neixen del context natural de la vida, per això tots poden viure'ls i entendre'ls, però necessitem un aura; un estel no brilla si no té un aura i l'aura de l'ètica, de la moral, és l'espiritualitat. Necessitem una espiritualitat que és la revolució més gran que l'ésser humà pot fer. Espiritualitat ve d'esperit, esperit és aquell moment de la consciència quan ens adonem que som part d'una totalitat, que les coses no estan juxtaposades, que hi ha fil conductor que uneix, reuneix, lliga, relliga totes les coses, fent que tot no sigui caòtic, sinó que sigui quelcom harmònic, que sigui un cosmos i no un caos. Que hi ha una energia fonamental darrere de tot, que ha creat aquesta realitat, que la sosté i quan nosaltres ens preguntem d'on venim, cap on anem, què estem fent en aquesta Terra, què s'amaga per darrere dels estels... Quan llancem preguntes així, emergeix en nosaltres la dimensió d'espiritualitat. I aquesta espiritualitat arriba a la seva expressió més fonda quan definim aquesta energia que està darrere de tots, sostenint-nos a tots i l'anomenem de Tao, d'Alà, de Yahvè, de pare Déu nostre senyor Jesucrist, finalment de Déu i que podem establir una relació de diàleg, d'oració, de meditació, d'entrega filial amb aquesta realitat i podem sentir-la dins el nostre cor.

A mi m'agrada molt aquesta paraula que ve del grec, però està en totes les llengües llatines "entusiasme". En grec significa tenir un Déu dins. L'entusiasme que hem de tenir en la nostra vida, de crear, de portar la nostra família, de treballar, de cada matí inaugurar el dia amb ganes de construir quelcom, aquest entusiasme dins de nosaltres no és un altre que el mateix Déu viu, produint vida dins nostre. L'espiritualitat d'aquesta capacitat de captar la dimensió sagrada, divina, de l'univers, de saber que aquest univers està penetrat per aquesta realitat i que totes les religions han desenvolupat aquesta espiritualitat. L'espiritualitat no és monopoli de cap religió, és una dada fonamental de cada persona humana. Així com tenim el poder, la sexualitat, la intel·ligència, tenim l'espiritualitat, aquesta capacitat de dialogar amb el profund de nosaltres. És quan ens venen les idees de bondat, de generositat, de cooperació, és la paraula de Déu que s'anuncia dins de nosaltres i quan l'escoltem i la posem en pràctica, som obedients a Déu, el fem viu en les nostres vides. El que fa falta en el món d'avui és també aquesta espiritualitat. Estem cansats de valors materials, de consumisme, volem aquesta dimensió més de contemplació, de meditació, de sentir que no estem sols en el món, que caminem en la palma d'aquest Déu que ens ha creat i amat i que vivint aquesta espiritualitat naixen naturalment els valors de l'amorositat, de la cura, de la reverència, del respecte a cada ésser i d'amor a la mare Terra. Crec que vivint valors, aquests que són gairebé valors mínims, perquè naixen de la mateixa vida, podem tenir una travessa feliç de la crisi de la civilització. Jo no crec que la nostra generació, la humanitat, després de milions d'anys d'existència, fos creada per a desaparèixer en les properes generacions. No, farà la gran travessa, superarà la crisi i encara irradiarà.

Vull acabar amb una frase de les escriptures cristianes que diu... On Déu diu: "Jo invoco al Cel i la Terra com a testimonis, els proclamo la vida o la mort, la benedicció o la maledicció. Vaig escollir per tant la vida per a que tots, vosaltres i els descendents, tingueu vida: vida llarga i vida bona". Nosaltres, tots, estic segur que hem escollit la vida i la Terra és tan fecunda, tan generosa que mantindrà les condicions per a que la nostra vida pugui seguir endavant, més enriquida, més purificada per aquesta crisi. I com vam néixer tots del cor dels grans estels rojos, perquè allà s'han format tots els elements que componen el nostre ésser, perquè venim dels estels, estem cridats a irradiar com els estels. La humanitat està cridada a irradiar, a revelar Déu, que és el Sol i viure resplendentment la vida, no com algú que està en la vall de les llàgrimes, sinó com algú que està en la muntanya de las benaurances. Moltes gràcies.